

BARIERELE ȘI NEVOILE DE PARTICIPARE ȘI ÎNVĂȚARE SPECIFICE STUDENȚILOR

Tatiana ȘOVA, doctor, conferențiar universitar

<https://orcid.org/0000-0002-4852-3148>

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Rezumat. În articol sunt specificate aspecte referitoare la barierele și nevoile de participare și învățare specifice studenților. Prin cercetare experimentală, sunt identificate barierele de participare și învățare specifice studenților cu cerințe educaționale speciale. Sunt descrise tipurile de bariere de învățare frecvent întâlnite în învățământul superior. În dependență de tipul barierelor, sunt evidențiate direcțiile de acțiune referitoare la diminuarea barierelor respective prin satisfacerea nevoilor studenților.

Cuvinte-cheie: educație incluzivă, învățământ superior, studenți, cadre didactice universitare, bariere fizice, bariere cognitive, bariere emoționale, bariere sociale, bariere financiare.

BARRIERS AND SPECIFIC NEEDS FOR STUDENT PARTICIPATION AND LEARNING

Abstract. This article explores the barriers and specific needs related to student participation and learning. Through experimental research, the study identifies barriers to participation and learning that are unique to students with special educational needs. It also describes the types of learning barriers commonly encountered in higher education. Based on the nature of these barriers, the paper suggests strategies for reducing them by addressing the specific needs of students.

Keywords: inclusive education, higher education, students, university teaching staff, physical barriers, cognitive barriers, emotional barriers, social barriers, financial barriers.

Introducere

Schimbările permanente și reformele în sistemul educațional generează atât efecte pozitive, cât și reziliență din partea anumitor grupe de persoane de diferite vârste, inclusiv pot apărea fenomene precum izolare, excludere, marginalizare, condiționate de factori de ordin financiar, social, cultural, socio-emoțional etc. În acest context, vorbim despre încălcarea anumitor drepturi ale omului, inclusiv, a dreptului la educație.

Studiile recente accentuează necesitatea asigurării dreptului la educație pentru toți prin formarea competențelor la copii pornind de la cea mai fragedă vârstă în vederea participării active în viața școlară și, ulterior, pentru inserția socio-profesională. Deși învățarea bazată pe performanțele academice continuă să fie utilizată ca indicator al succesului școlar, *abordarea centrată pe satisfacerea nevoilor de participare și învățare* capătă o perspectivă extinsă, fiind definită ca procesul de formare a valorilor, atitudinilor, cunoștințelor și abilităților esențiale pentru a face față provocărilor societății contemporane și pentru a participa activ în viața socială. În acest context, promovarea incluziunii în învățământul superior presupune dezvoltarea și optimizarea continuă a cadrului social și educațional, astfel încât să susțină procesul de învățare atât la nivel individual, în raport cu

studentul și mediul de formare profesională, cât și la nivel sistemic, având drept obiectiv final formarea unui specialist capabil să se implice pe deplin în viața comunității. Implementarea acestui deziderat depinde de angajamentul universităților de a implementa politici care să asigure echitatea socială, prin consolidarea cooperării intersectoriale și promovarea incluziunii educaționale.

Conceptul de incluziune își are rădăcinile în Declarația Universală a Drepturilor Omului (ONU, 1948), care stipulează că toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și drepturi. Această declarație fundamentează ideea că incluziunea presupune acceptarea tuturor indivizilor, indiferent de diferențele care îi disting. Esența incluziunii constă în valorizarea persoanelor pentru ceea ce sunt și pentru competențele pe care le dețin, mai degrabă decât în funcție de aspectele lor fizice, modul în care se exprimă sau comportamentul lor. Prin această perspectivă, incluziunea în învățământul superior facilitează recunoașterea și aprecierea diversității, subliniind unicitatea fiecărui student.

Conform prevederilor Codului Educației al Republicii Moldova, educația incluzivă este definită drept procesul educațional care răspunde diversității copiilor și cerințelor individuale de dezvoltare și oferă oportunități și șanse egale de a beneficia de drepturile fundamentale ale omului la dezvoltare și educație de calitate în medii comune de învățare [1]. Tot aici subliniem prevederile art. 5 și art. 7 al Codul Educației al RM prin care se reglementează satisfacerea cerințelor educaționale ale individului și ale societății, necesitatea promovării dialogului intercultural, a spiritului de toleranță, a nediscriminării și incluziunii sociale [Ibidem].. La educația incluzivă se referă și *Obiectivul general 2* „Asigurarea accesului la educație de calitate pentru toți pe întreg parcursul vieții” din Secțiunea a 2-a „Educație incluzivă pentru o societate incluzivă” a Strategiei de dezvoltare „Educația 2030” [6]. Țintele *Obiectivului de dezvoltare durabilă 4*. „Educație de calitate” solicită majorarea accesului la educație pentru toți, inclusiv grupurile vulnerabile, ca persoanele cu dizabilități, precum și oferirea educației de calitate la fiecare nivel: de la dezvoltarea timpurie a copilului până la învățământul superior, dar și pregătirea tinerilor și adulților pentru o încadrare mai bună pe piața muncii [2].

Programul de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2022-2027 propune *Obiectivul specific 1.3* „Asigurarea accesului tinerilor cu CES și/sau dizabilități în învățământul superior prin dezvoltarea și implementarea cadrului metodologic de incluziune la acest nivel, astfel încât până în 2027 cota celor incluși să constituie 2% din numărul total de tineri incluși în învățământul superior” [3].

Astfel, în contextul învățământului superior incluziv, are loc trecerea de la formarea profesională bazată pe performanțe academice la *formarea profesională bazată pe satisfacerea nevoilor de participare și învățare*.

Studentii inclusiv cei cu cerințe educaționale speciale, se confruntă frecvent cu bariere semnificative în procesul de învățare și participare academică. Identificarea și

reducerea acestor obstacole nu doar că îmbunătățește performanța academică și bunăstarea acestor studenți, dar contribuie și la diversificarea și îmbogățirea mediului educațional. Identificarea barierelor de participare și învățare creează condiții pentru un mediu universitar incluziv, caracterizat prin capacitatea de a implementa măsuri adecvate pentru a facilita integrarea studenților cu cerințe educaționale speciale în procesul educațional, a crește încrederea în sine a acestor studenți, a încuraja participarea activă, a favoriza colaborarea, diversitatea și empatia între studenți. Beneficiile nu se limitează doar la studenții cu cerințe educaționale speciale, ci influențează pozitiv întreaga comunitate academică, promovând echitatea, colaborarea și inovația în educație. Instituțiile de învățământ trebuie să-și asume responsabilitatea de a implementa politici și practici incluzive pentru a asigura un acces egal la educație pentru toți.

Designul cercetării

Argumentele expuse ne-au servit drept reper în inițierea unei cercetări în cadrul Proiectului 24.80012.0807.15SE „Implementarea strategiilor didactice incluzive în învățământul superior” din cadrul concursului „Stimularea excelenței în cercetare 2024-2025”, Prioritatea strategică 4. Provocări societale. Unul dintre *obiectivele proiectului este: identificarea barierelor și nevoilor studenților de participare și învățare în mediul academic*. Pentru realizarea acestui obiectiv, au fost elaborate și administrate 3 chestionare de identificare a opiniilor privind aplicarea strategiilor didactice incluzive în învățământul superior: pentru studenți, pentru cadre didactice universitare și pentru cadre didactice manageriale. Chestionarele conțin câte 20 de itemi cu alegere duală, cu alegere multiplă și cu răspuns deschis, structurați în 4 secțiuni: I - Date generale; II - Evaluarea nivelului de conștientizare a importanței strategiilor didactice incluzive în învățământul superior; III - Colectarea bunelor practici de suport individualizat în învățământul superior; IV - Identificarea barierelor și nevoilor de participare și învățare specifice studenților.

Descrierea eșantionului cercetării

Eșantionul cercetării a fost constituit din 700 de respondenți, dintre care 400 de studenți, 200 de cadre didactice universitare și 100 de cadre manageriale din patru universități din diferite regiuni ale țării: Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți (zona de nord), Universitatea de Stat din Moldova și Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (zona centru), Universitatea de Stat din Comrat (zona de sud).

Referindu-ne la unele date generale, ne-a interesat genul respondenților (feminin/masculin).

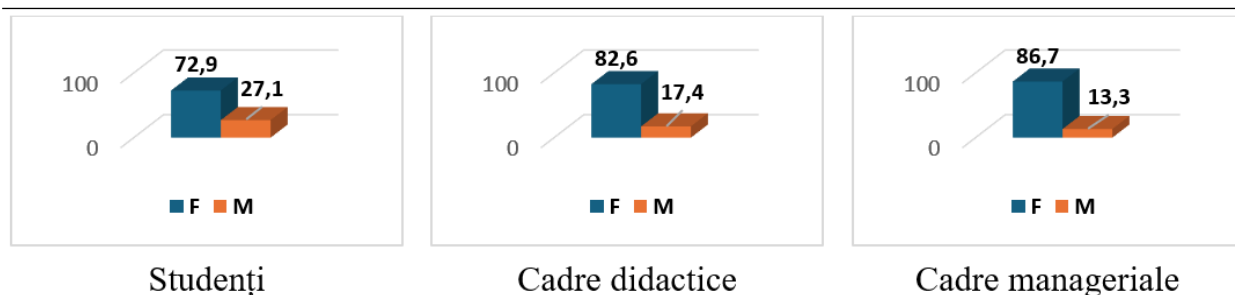

Figura 1. Genul respondenților

Datele reflectate în figura 1 arată predominarea genului feminin de respondenți implicați în chestionare la toate categoriile: studenți (72,9%), cadre didactice (82,6%), cadre manageriale (86,7%).

Tot la secțiunea date generale, ne-a interesat participarea la cursuri în domeniul educației incluzive.

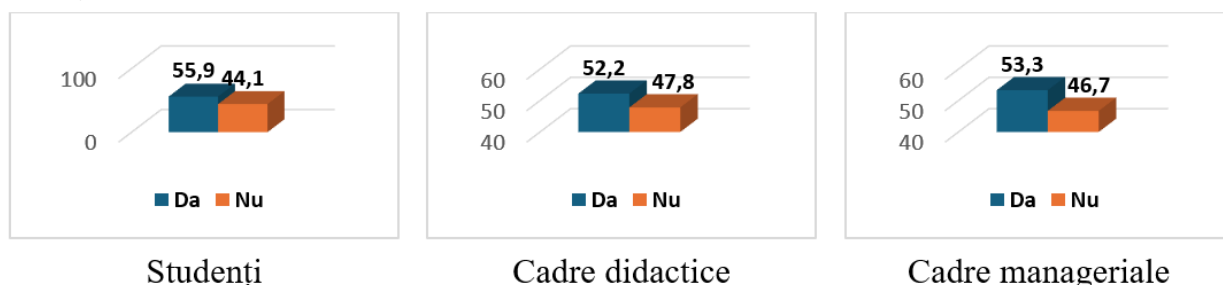

Figura 2. Participarea la cursuri în domeniul educației incluzive

Din figura 2 constatăm că mai mult de jumătate din respondenți au participat la formări în domeniul educației incluzive.

Analiza rezultatelor cercetării

Propunem, în continuare, analiza cantitativă și calitativă a rezultatelor aplicării chestionarelor pentru secțiunea a IV-a, care se referă nemijlocit la *barierele și nevoile de participare și învățare specifice studenților*.

Prima întrebare de la secțiunea respectivă a fost „Credeti că în Universitatea Dvs. există suficiente resurse și suport instituțional pentru a aplica în mod eficient strategiile didactice incluzive?” Răspunsurile primite au fost asemănătoare la studenți și cadre didactice, dar destul de diferite la cadrele manageriale.

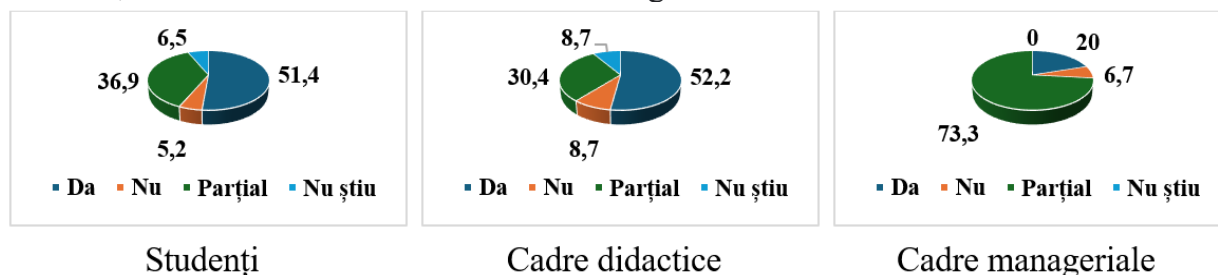

Figura 3. Suficiența resurselor și suportului instituțional pentru aplicarea eficientă a strategiilor didactice incluzive

Datele reflectate în figura 3 denotă opinii destul de critice și constructive referitoare la pregătirea universităților pentru implementarea strategiilor didactice incluzive. Circa jumătate dintre studenții chestionați (51,4%) și tot jumătate dintre cadrele didactice universitare (52,2%) sunt de părerea că universitățile au suficiente resurse și suport instituțional pentru implementarea strategiilor didactice incluzive. Numărul cadrelor manageriale care sunt de aceeași părere este destul de modest (20%), ceea ce ne demonstrează că managerii universitari sunt preocupați de asigurarea condițiilor de acces la studii de calitate tuturor prin crearea mediilor universitare incluzive.

La întrebarea „Care dintre tipurile de bariere și nevoi de participare și învățare specifice studenților sunt frecvent întâlnite în mediul universitar?”, au fost oferite răspunsuri, care au fost aranjate în ordinea descrescătoare a frecvenței alegerii.

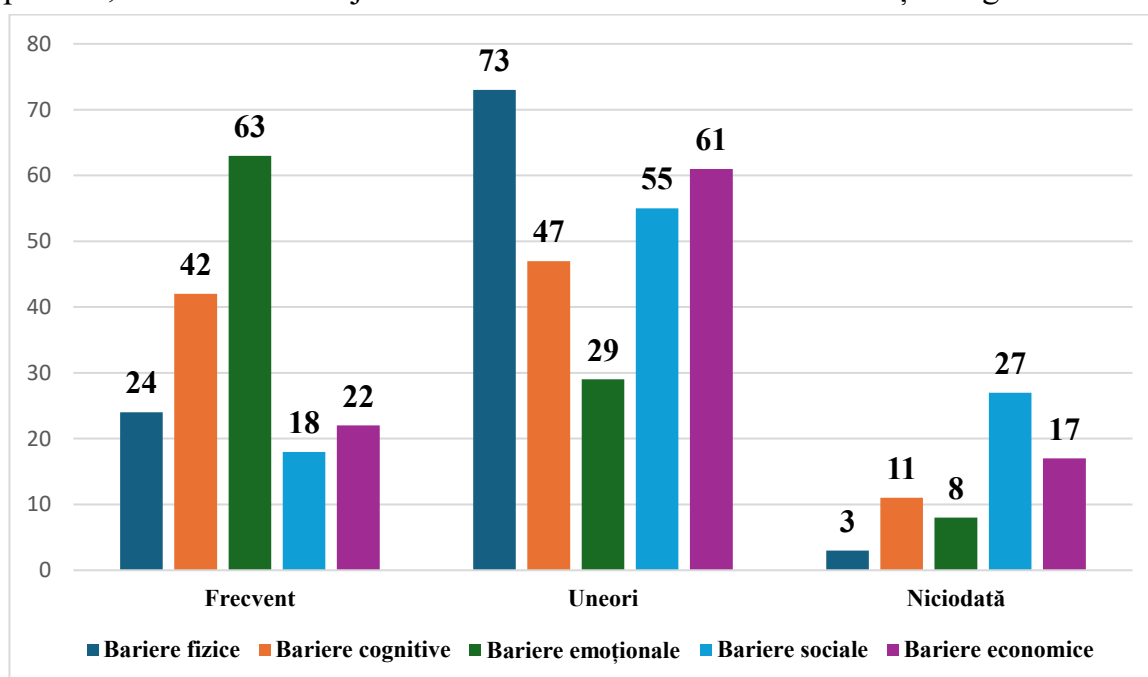

Figura 4. Frecvența barierelor și nevoilor de participare și învățare specifice studenților

Din figura 4 observăm că cel mai frecvent studenții întâmpină bariere emoționale (63%), urmate de barierele cognitive (42%). Uneori studenții se confruntă cu bariere fizice (73%) și cu bariere economice (61%). Cel mai rar studenții întâmpină bariere sociale (27%).

Următoarea întrebare propusă studenților a vizat exemplificarea barierelor și nevoilor de participare întâlnite în mediul universitar.

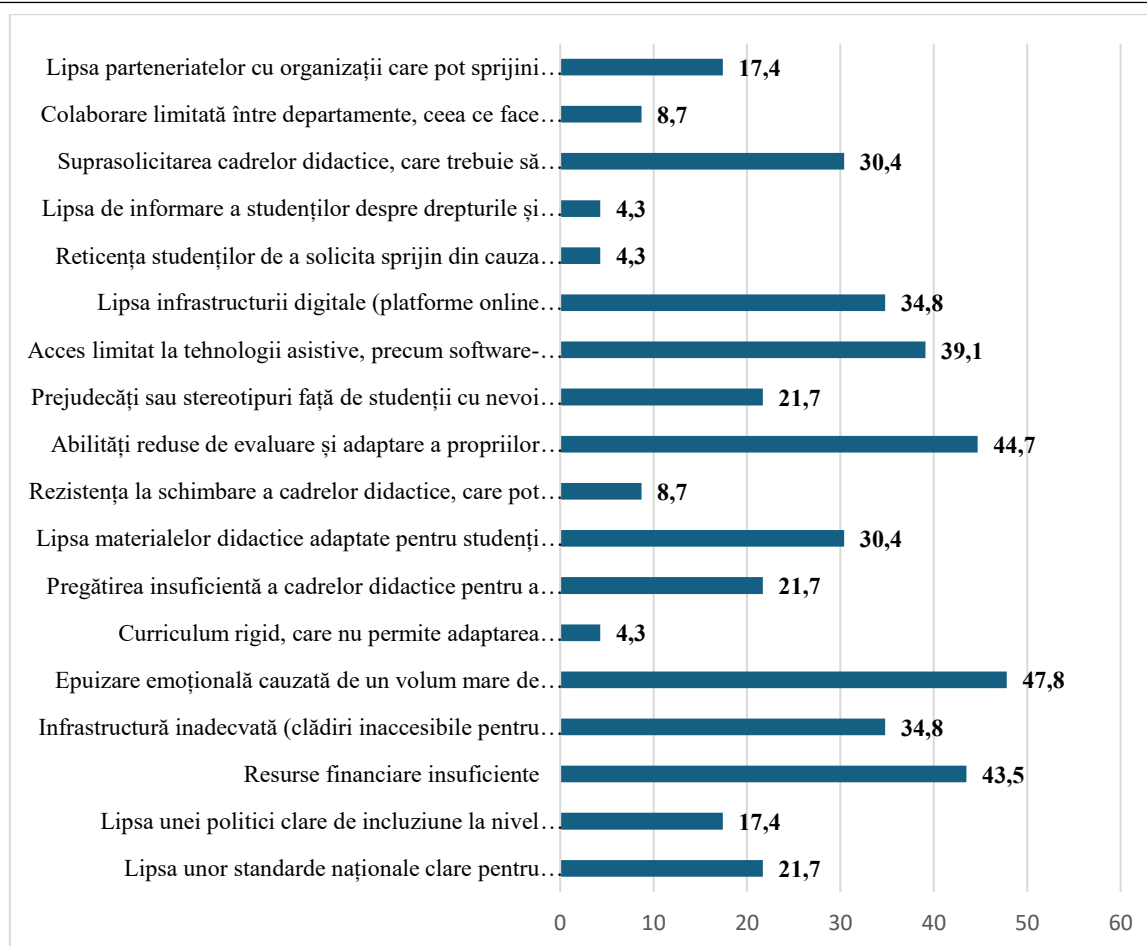

Figura 5. Bariere și nevoi de participare și învățare întâlnite în mediul universitar

Ca rezultat al analizei datelor reflectate în figura 5, am stabilit că în topul barierelor și nevoilor de participare menționate de studenți, cadre didactice universitare și cadre manageriale se înscriu: epuizarea emoțională cauzată de un volum mare de sarcini (47,8%), abilitățile reduse de evaluare și adaptare a propriilor strategii de învățare (44,7%), resursele financiare insuficiente (43,5%).

Tipologia barierelor și nevoilor de participare și învățare specifice studenților

Rezultatele cercetării noastre cu scopul identificării barierelor și nevoilor de participare a studenților, inclusiv a celor cu cerințe educaționale speciale, ne-au orientat spre elaborarea unei definiții de lucru a conceptului vizat. Astfel, barierele și nevoile de participare și învățare specifice studenților se referă la obstacolele care limitează accesul, implicarea activă și progresul acestora în procesul de formare profesională inițială, precum și la cerințele specifice necesare pentru a asigura condiții optime de învățare și dezvoltare personală.

Barierelor pot fi de natură fizică (accesibilitatea spațiilor), cognitivă (dificultăți de înțelegere a conținutului), emoțională (stres, demotivare), socială (excludere, discriminare) sau financiară.

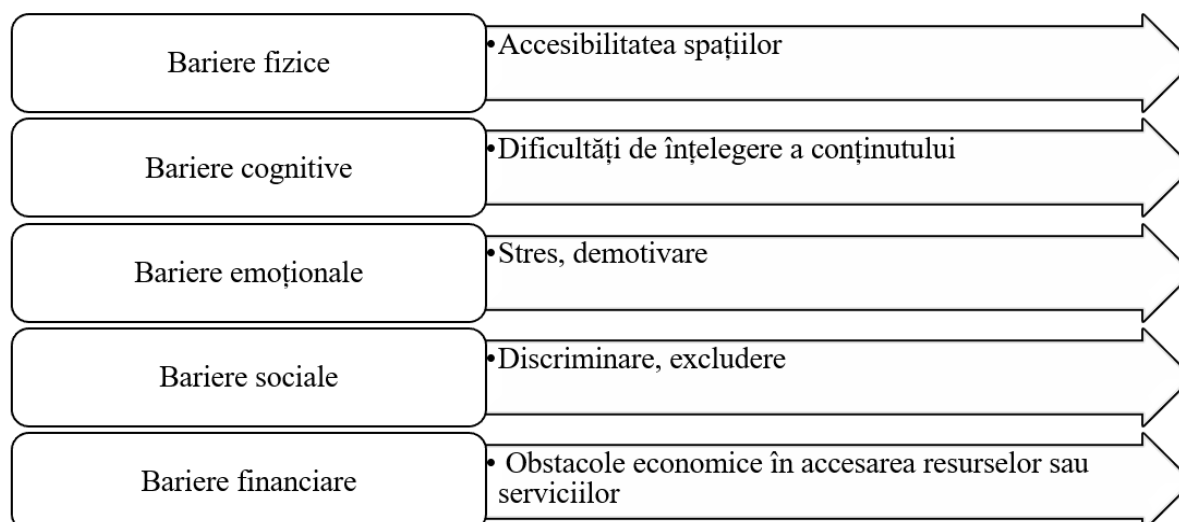

Figura 6. Tipologia barierelor de participare și învățare specifice studenților

Barierile de natură fizică se referă la obstacolele care limitează accesul și participarea studenților, profesorilor sau altor membri ai comunității academice din cauza amenajării și infrastructurii spațiilor educaționale. Acestea pot afecta, în special, persoanele cu dizabilități, dar și alte categorii de utilizatori.

Printre cele mai frecvente bariere fizice se înscriu *condițiile infrastructurii universitare*, reflectate în *accesibilitatea clădirilor* - aici ne referim la insuficiența, uneori chiar lipsa, rampelor de acces sau a lifturilor funcționale în corpurile de studii cu mai multe etaje, la care se mai adaugă și treptele înalte sau căile de acces nepracticabile. Tot aici se înscriu unele drumuri și trotuare deteriorate în interiorul campusului universitar, periculoase, inclusiv, pentru persoanele cu dizabilități. O barieră mai rar întâlnită este iluminat insuficient pe timp de seară, care poate condiționa creșterea riscului de accidente.

Experiența profesională personală în calitate de cadru didactic universitar, dar și în urma discuțiilor realizate cu studenții, ne permite să remarcăm că în universități mai persistă *mobiliier și spații de tip amfiteatru neadaptate* formării profesionale, mai cu seamă studenților cu deficiențe locomotorii. Aici ne referim la bănci, scaune sau mese fixe care nu permit utilizarea acestora de către persoanele cu mobilitate redusă. Tot în această categorie de barieră se înscriu spațiile insuficiente pentru scaune rulante în amfiteatre sau laboratoare, dar și absența unor spații dedicate pentru odihnă sau reabilitare pentru studenții cu afecțiuni cronice (migrene, diabet zaharat, colită ulcerativă, artrită reumatoidă, hipertensiune arterială, astm bronșic, fibroză chistică tulburări tiroidene, scolioză, hernie de disc, afecțiuni oncologice etc.).

Referindu-ne la *infrastructura sanitară*, menționăm că în majoritatea universităților din țară există blocuri de studii în care blocurile sanitare sunt parțial adaptate sau chiar neadaptate pentru persoanele cu dizabilități, ceea ce condiționează accesul dificil la facilități de igienă din cauza dimensiunii sau poziționării inadecvate.

O barieră în învățare întâlnită în învățământul superior se referă la *condițiile acustice și vizuale*. Aici ne referim, în special, la sălile cu capacitatea mai mare de 50 de locuri, destinate orelor de curs (prelegeri) la care grupele de studenți formează serii de circa 100 de persoane la disciplinele universitare din trunchiul comun (modul psihopedagogic, discipline socioumane etc.) cu iluminare slabă sau acustică neadecvată, care pot afecta studenții cu deficiențe de auz sau vedere.

În mare parte, universitățile au spații special amenajate pentru parcare a automobilelor personalului angajat în instituție. Cu regret, aceste locuri sunt insuficiente pentru a permite accesul studenților care circulă la studii cu transport personal. De asemenea, parcările universitare au rezervate parțial sau chiar lipsesc *locurile de parcare pentru persoane cu dizabilități*.

Atât, Ministerul Educației și Cercetării, cât și universitățile, întreprind multiple măsuri pentru diminuarea barierelor de natură fizică precum modernizarea infrastructurii, adaptarea, dotarea și modernizarea spațiilor educaționale. Aici subliniem rolul achizițiilor (reparații, mobilier, materiale didactice, echipament tehnic și echipament specializat etc.) realizate de universități ca rezultat al implementării Proiectului „Învățământul Superior din Moldova” (PÎSM), finanțat de Banca Mondială, implementat în perioada Mai 2020 - Decembrie 2025. Obiectivul proiectului este de a îmbunătăți orientarea către piața muncii a instituțiilor de învățământ superior selectate și a mecanismelor de asigurare a calității. PÎSM include intervenții sistemice în domeniile calității, finanțării și managementului învățământului superior, precum și un program direcționat care urmează să fie implementat de instituții de învățământ superior și colegii pedagogice selectate pentru a răspunde unora dintre nevoile lor cele mai importante în domeniul muncii orientate spre piață [4].

Barierile de natură cognitivă se referă la dificultățile legate de procesele mentale ale studenților, care îngreunează învățarea, comunicarea, analiza și luarea deciziilor. Studenții frecvent se plâng de *supraîncărcarea cognitivă* generată de multitudinea de informații livrate într-o perioadă scurtă, ceea ce depășește capacitatea lor de procesare. Tot în acest context se înscrie și *lipsa unor pauze cognitive adecvate între unități de curs complexe*, urmată de *rezistența la noi forme și metode de predare* specifice învățământului superior (ore teoretice, ore practice, ore de laborator, stagii de practică, ore de studiu individual etc). Greutăți destul de mari întâmpină studenții în timpul sesiunilor de examinare din motivul insuficienței/ lipsei abilităților de a *evalua și adapta propriile strategii de învățare și pregătire de examene*, precum și a gestionării și organizării informației academice. În timpul stagiilor de practică deseori coordonatorii și mentorii din instituțiile-baze de practică constată la unii studenți-stagiari incapacitatea de a aplica în practică noțiunile teoretice dobândite în diferite contexte universitare și abilitățile reduse de gestionare a emoțiilor negative și de soluționare a problemelor complexe. Prin actualizarea responsabilităților mentorilor stagiilor de practică stipulate în Regulamentul cu privire la

activitatea de mentorat (2024) [5] este posibilă diminuarea unor bariere cognitive întâlnite de studenți în timpul stagiilor de practică pedagogică.

Managerii universitari sunt preocupați permanent de diminuarea barierelor cognitive și de asigurarea calității pregătirii specialiștilor și, în acest sens, realizează o serie de acțiuni: acreditarea programelor de studii, monitorizarea actualizării, cel puțin o dată la 5 ani, a planurilor de învățământ, revizuirea anuală a conținuturilor curriculumurilor unităților de curs, formarea continuă a cadrelor didactice, oferirea serviciilor de asistență psihologică studenților și colaboratorilor, centrarea pe valorile ce conduce la crearea unui mediu universitar flexibil, care încurajează colaborarea și inovarea.

Barierile de natură emoțională în universități afectează procesul de învățare, relațiile interpersonale și starea generală de bine a studenților și cadrelor didactice. Aceste obstacole pot genera stres, lipsă de motivație sau dificultăți de adaptare, influențând negativ performanțele academice și climatul universitar. Chestionarea semestrială a studenților cu referire la calitatea studiilor și chestionarea absolvenților privind evaluarea satisfacției cu privire la calitatea programul de studii ne-a permis să specificăm următoarele bariere de natură emoțională, întâlnite frecvent de studenți: *dificultăți de adaptare și integrare în comunitatea universitară, teama de eșec la examene sau evaluări periodice, sentimentul de singurătate, mai ales pentru studenții veniți din alte localități, epuizare emoțională cauzată de un volum mare de sarcini la orele de seminar și laborator etc.*

Pentru depășirea barierelor emoționale ale studenților, se optează pentru promovarea unei comunicări constructive între cadre didactice, manageriale și studenți, elaborarea și implementarea unor programe de consiliere psihologică a studenților, organizarea trainingurilor și atelierelor pentru dezvoltarea rezilienței emoționale și gestionarea stresului, crearea unui mediu universitar incluziv și suportiv, în care emoțiile să fie validate.

Barierile de natură socială afectează relațiile interpersonale, integrarea în comunitate și colaborarea între membrii universității. Ele pot influența negativ atât rezultatele academice, cât și bunăstarea studenților și a cadrelor didactice. La acest tip de bariere se înscriu *dificultățile în formarea prietenilor sau relațiilor colegiale, sentimentele de singurătate, mai ales pentru studenții internaționali sau cei din alte localități, tratamentul diferit pe criterii de gen, etnie, orientare sexuală sau dizabilități, sentimentele de marginalizare în grupurile de lucru sau activitățile extracurriculare, dificultățile în exprimarea clară a ideilor sau în gestionarea conflictelor, tensiunile între studenți din cauza unei culturi orientate exclusiv spre performanță. diferențele de mentalitate și stiluri de comunicare între studenți și cadre didactice etc.*

Acțiunile universităților sunt în permanență orientate spre diminuarea barierelor de natură socială prin crearea unor spații și evenimente sociale care să faciliteze interacțiunea dintre studenți și profesori, promovarea unei culturi universitare incluzive, care să combată discriminarea, organizarea de ateliere pentru dezvoltarea abilităților de comunicare și

gestionare a conflictelor, a programelor de mentorat între studenți și cadre didactice, precum și implementarea unor mecanisme de feedback continuu și transparent între toate părțile implicate.

Barierile de natură financiară reprezintă obstacole semnificative în accesul la educație și finalizarea studiilor universitare. Ele pot afecta performanța academică, implicarea în activitățile extracurriculare și bunăstarea generală a studenților. *Taxele de școlarizare* sunt o povară financiară majoră pentru mulți studenți, mai ales în cazul programelor cu plată integrală. La acestea se adaugă *posibilitatea limitată de a accesa burse* sau facilități financiare adecvate, *costurile ridicate ale cazării în cămine sau închirierea locuințelor private*, *cheltuieli pentru hrană, transport, utilități și alte nevoi esențiale*, *prețuri mari pentru manuale, licențe software sau acces la baze de date academice*, *dificultăți în achiziționarea echipamentelor necesare (laptopuri, tablete)*, *costuri suplimentare pentru conferințe, cursuri suplimentare sau schimburi academice internaționale*, *bariere financiare care limitează participarea la stagii de practică neplătite*. Studenții, care lucrează pentru a-și susține financiar studiile, se confruntă cu oboseală și lipsă de timp pentru învățare, iar joburile part-time nu oferă adesea venituri suficiente pentru acoperirea cheltuielilor.

Diminuarea barierelor financiare este realizată prin creșterea accesului la burse sociale și de merit, precum și subvenții pentru cazare și masă, dezvoltarea unor parteneriate cu companii pentru stagii plătite și suport financiar, asigurarea accesului gratuit la resurse educaționale digitale și baze de date academice, facilitarea plăților eșalonate pentru taxele de studiu, crearea unor programe de mentorat financiar pentru studenți, oferindu-le informații despre gestionarea bugetului personal etc.

Concluzii

Educația universitară reprezintă o etapă esențială în formarea profesională și personală a studenților. Cu toate acestea, participarea activă și învățarea eficientă a studenților sunt influențate de o serie de factori ce pot constitui bariere sau, dimpotrivă, nevoi specifice care trebuie satisfăcute. Identificarea acestor bariere și înțelegerea nevoilor educaționale specifice studenților sunt esențiale pentru asigurarea unui mediu universitar incluziv și accesibil tuturor. Or, pentru a asigura o educație echitabilă și eficientă, este esențial ca instituțiile superioare de învățământ să fie permanent preocupate de modernizarea condițiilor de formare și dezvoltare a studenților, ceea ce va condiționa îmbunătățirea rezultatelor academice, contribuind astfel la formarea unei generații de profesioniști bine pregătiți.

Bibliografie

1. *Codul Educației al Republicii Moldova*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110112&lang=ro
2. *Obiectivele de Dezvoltare Durabilă (ODD)*. Disponibil: <https://statistica.md.github.io/sdg-site-moldova/ro/4/>
3. *Programul de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2022-2027*. Disponibil: <https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/116020/MDA-116020.pdf>
4. *Proiectul „Învățământul Superior din Moldova”. Raport privind procesul de implicare a părților interesate*. Chișinău, 2023. Disponibil: https://mec.gov.md/sites/default/files/raportul_privind_implementarea_sep_-_iunie_2023.pdf
5. *Regulamentul cu privire la activitatea de mentorat (2024)*. Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/nu-521-mec-2024_0.pdf
6. *Strategia de dezvoltare „Educația 2030”*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136600&lang=ro

Receționat / Received: 05.03.2025

Acceptat / Accepted: 21.03.2025

Email: tatiana.sova@usarb.md